

OM SANDFLUGTEN I RØRVIG SOGN

Ved G. Knudsen.

For godt 400 Aar siden begyndte Nordsjælland at lide haardt af Sandflugt. Der blev skyllet meget Sand op paa Sjællands Nordstrand. Stormen legede med Sandet, og Flyvesandet førtes ind i Landet og blæstes sammen i Klitter. Mest bekendt er denne Sandflugt i Tisvilde, Tibirke Sogn (Hans Olrik: Tisvilde). Men Rørvig Sogn, *Øst for Issefjordens Munding, har ogsaa lidt meget.* I de godt 25 Aar (1904—30), jeg har været Sognepræst i Rørvig Sogn, har jeg ikke hørt nogen mundtlig Overlevering om Sandflugten i Rørvig Sogn undtagen om Højsand eller „høje Sande“, den mærkelige Indlandsklit, der som en Sandvold strækker fra Syd til Nord lige fra Rørvig ud imod Dybesø. Om denne Klit fortæller Overleveringen, at den følger Vestsiden af Rørvig Bys nordøstlige Vang, kaldet Nørrevang, og at den er opkommet ved, at Sandet lagde sig om Risgærdet Vest for Nørrevang. Da dette Risgærde var dækket af Sand, satte Bønderne et nyt Risgærde ovenpaa Sandet, da de for Vogtningen af alle de 22 Gaardes Kvæg- og Faarebesætning, naar „Ævret efter Høsten var opgivet“, ikke kunde undvære en Indhegning om Nørrevangs Vestside, og paa den Maade voksede Højsand efterhaanden i Højde. En tidligere Klitfoged har sagt mig, at han ved at grave i Højsand har fundet Spor af to Risgærder, det ene over det andet. Maaske har der været flere.

Men er de mundtlige Overleveringer om Sandflugten i Rørvig Sogn faa og smaa, saa findes der skriftlige Min-

der derom overleveret, og nogle af disse skal her meddeles.

Troels-Lund gør i „Dagligt Liv i Norden i det 16. Aarh.“ opmærksom paa (Bind 1, S. 39), at i Aaret 1527 hører vi første Gang Tale om Sandflugten fra Rørvig Sogn, og henviser til, at Historikeren C. F. Allen i sit store Værk: „De tre nordiske Rigers Historie 1497—1536“ IV, 1, 19 gør opmærksom paa nogle Breve herom. 3 af disse Breve skal her meddeles. Det første af disse Breve er fra Gaardmændene i Rørvig By (22) og indeholder Almuens Klage til Forstanderen, Herr Henrik Krummedige for Frue Kloster i Roskilde, hvorunder Gaardene i Rørvig Sogn hørte. Det er dateret Aske Onsdag 6. Marts 1527 og er skrevet af Sognepræsten. Lektor, Dr. Ussing har oversat dette og de to andre Breve paa Nutids Dansk. Dette Brev lyder saaledes:

„Vide skulle I, kære Herre, at vi fattige Almue i Rørvig i Ods Herred, som bygge og bo paa vor Frue Klosters Gods, er bønfoldende til Eder, at I ville vel gøre for Guds Skyld og skaane os fattige Mænd noget, hvad som [paa den Maade som] eders Vilje er, enten med Landgilde eller i Gæstning [Gæsteri eller en Afgift i Stedet for Gæsteri]; thi vi kan ikke længer yde det; thi Guds Straf er overgaaet os paa den Maade, at Sand har helt ødelagt vor ene Vang og en Del af de to andre Vange. Vi kan ikke saa yde det; thi Tyngen er lige stor og snarere større, end den var i fordums Tider. Nu er der nogle af Gaardene øde, og flere bliver det snart; thi de, som ikke er fødte paa Godset, vil affare [rejse bort], fordi her nu ikke er saadan Avling, som her var i fordums Tid.

Kære Herre, derfor give vi Eder dette til Kende og beder Eder gerne, at I ville vise nogen Skaansel overfor os fattige Mænd [give os nogen Nedsættelse], da vil vi yde det bedste som vi kan. Kære Herre, bliver her ingen Nedsættelse [Skaansel], da bliver Byen snart øde. Det er alle vores Bøn til Eder, baade vi, som fødte ere paa

Godset, og de andre med. Til Vidnesbyrd, at det saa er i Sandhed, bede vi hæderlig Mand, Herr Hans Perssøn, vor Sognepræst, at han laaner [overlader] os sit Segl nedenunder dette vort Skrift [Skrivelse]. Givet i Rørvig Aske Onsdag i vor Herres Aar 1527.“

Der har sikkert til Rørvig By hørt 3 Vange. De to Vanges Navne bruges endnu: Nørrevang og Søndervang (udtales stadig med hørligt d). Den tredje Vangs Navn er bortfaldet, siden Vangen blev ødelagt af Sandflugten og dækket med fra 1 Kvarter til 1½ Alen Flyvesand. De 22 Gaarde har sikkert ligget ved Kirken. En gammel Mand har for mange Aar siden sagt mig, at han, naar han pløjede ude i Nærheden af Kirken i sin Ungdom, har sommetider oppløjet Mursten fra Arnesteder. Murene var i mangfoldige Aar indtil for ikke længe siden lerklinede. Kun til Arnestederne brugtes brændte Sten. Deraf forklares det, at en Landsby er saa fuldkomment forsvundet som den gamle By ved Rørvig Kirke.

Sand har helt ødelagt vor ene Vang — hedder det i ovenstaaende Brev. Det maa være Vangen ved selve Byen omkring Kirken. Det saa vi, da der blev gravet Kælder og Kalkkule til Rørvig Præstebolig. Et Lag af Flyvesand paa mellem 1 og 1½ Alen dækkede den gode Jord med Lerunderlag. En Del af de to andre Vange er ogsaa ødelagt. Dette gælder særlig Nørrevang, som var mest udsat, mindre Søndervang.

Det andet Brev findes ligesom det førstnævnte i Henrik Krummediges Privatarkiv og er et Sendebrev til denne Mand fra Kong Frederik I, skrevet i Nykøbing Sjælland den 13. August 1529. Det lyder saaledes:

Frederik, med Guds Naade Danmarks, Venders og Goters Konge, udvalgt Konge til Norge etc.

Vor synderlige Gunst tilforn. Vider, kære Herr Henrik, at Eders Tjenere [undergivne, Bønderne] i Rørvig, som ligger [hører] til Vor Frue Kloster i Roskilde, har berettet nu for os, at Sand fuldstændig fordriver dem fra

den Jord, som de skal pløje, saa og arve [skal vist være avle] paa, og at de dog sidde for lige stor Udgift og Tynge. For at altsaa samme Klosters Tjenere [Bønder] stadig skal kunne blive ved Magt, beder vi Eder kærligt, at I, hvor Utidender [Ulykker] raader, (indretter) det anderledes og ansætter dem Landgildet passende, efter som Forholdene arter sig hos dem i Marken, saa at de kan blive ved [udholde det, døje det, blive paa Stedet], og Klosteret ikke der skal faa øde og fordærvet Gods. Dermed gør I os til Vilje og Behag.

Kongerne rejste i gamle Dage meget rundt i Landet. Paa saadan en Rejse har Kong Fr. I taget sig af den Sag, som ved det først meddelte Brev var forebragt ham godt to Aar i Forvejen.

Under de urolige Forhold efter Kong Frederik I's Død og under Grevefejden har det nok været vanskelige Kaar for Gaardmændene i Rørvig. At Vanskelighederne har varet ved og har gjort Bønderne noget stejle ses af det tredje og sidste Brev. Det er fra Fogeden Niels Person til Esge Bille og findes i dennes Privatarkiv. Esge eller Eske Bille levede fra ca. 1480 til 1552. Han var en Tid Lensmand paa Københavns Slot og forlenedes senere med Hagenskov paa Fyen. Han var Frederik I's betroede Mand, blev 1529 sendt til Norge som Lensmand. Efter Grevefejden sluttede han sig til Kong Christian og brugtes meget af denne. Efter eget Ønske virkede han ikke længer i Norge, men i Danmark, og var i sine sidste Aar Rigets Hofmester.

Til ham skrev Fogeden Niels Person rimeligvis for Vor Frue Kloster i Roskilde, den 25. Februar 1537, følgende Brev, som Dr. Ussing gengiver saaledes:

Min ydmyge og altid trofaste Tjeneste! Saasom I have mig tilskrevet, at jeg skulde købe Korn for de Penge, som bliver tilovers af Klosterets Penge-Rente [Afgift i Penge], derfor skulle I vide, at de vil ikke slaa til til at købe til Klosterets Behov, hvad vi har Behov. Fremdeles

skulle I vide, at der er omkring 6 eller 7 Læster Mel, Rug og Malt af Klosterets Rente, som bliver skibet ind paa det Skib, som Kongen haver Eder laant. Vi vil ogsaa foreslaa, hvis her bliver Ydelser at sende med Skib, da skal det blive indskibet med det andet. Fremdeles skulle I ogsaa vide, at de har skrevet Borgeleje hid til Klosteret [paalagt Klosteret Indkvartering] og vil have dem liggende i Klosteret, og jeg var ikke selv til Stedet den samme Tid de var der, og Kældersvenden vilde ikke tage imod dem, og ville I give mig et Ord ti! Kende [lade mig vide], naar her kommer Bud [fra Esge Bille], om jeg skal tage imod dem med Velvilje eller ej, hvis de kommer igen! Og de har ogsaa skrevet, at her skal udrustes 2 Karle til Skibs med Kost og Tæring og Værge og Harnisk af Gaarde [hjemmefra] for at være ude 2 eller 3 Maaneder. Og der er ogsaa udstedt Brev af Kongen, at alle Klosterets Tjenere [Bønder] i Sjælland skal yde dem Agt og Bøder, nemlig de samme som Herremænd skal yde, og jeg har hørt, at Per Skram skal af med de tre Herreder, han har, til Paaske, og siden skal de lægges til Københavns Slot. Alle Bønder, som ligger til Klosteret, er villige til at yde Eder baade Sagefald [Bøder] og Udgifter efter deres Formue [saavidt de formaar], saa nær som nogle Mænd, der bor i Rørvig i Odsherred, som har vægret sig og ikke vil udlevere deres Gæsteri [Afgift til Afløsning af Gæsteri]. Og eders Svende var derinde og vilde have afkrævet dem deres Gæsteri; da vilde de ikke yde det. Og fordi de ikke vilde yde det, da rejste jeg Sag imod dem. Da har de sagt, at de vilde klage det for Eder eller for Kongelig Majestæt, og de har givet som Paaskud, at de har min Frues Moders Brev, at de ikke skal yde samme Gæsteri; men de vil ikke lade mig se det. Og de har tilforn klaget over det for Kong Kristjern og for Kong Frederik, at Sand fordriver dem, hvorfor de vil have Skaansel [Nedsættelse], og der er ikke mere end 2 Gaarde, som giver Korn-Landgilde, og de andre giver

Penge, somme 3 Skilling grot [en Møntbetegnelse] og somme halvt saa meget. Og I skal vel se det, naar I kommer did, naar Gud vil, at de kunde give det Landgilde for Fiskevand og Ildebrand [Brændsel], selv om de intet havde at saa paa.“

Hvor dunkelt dette Brev end er, giver det os dog et stærkt Vidnesbyrd om hin Tids Rørvigbønder, der stejlt holdt paa deres Ret: at de ikke skulde yde Kornafgift af den Jord, som Flyvesandet havde lagt sig paa, saa at de ikke kunde saa i den af Forfædrene dyrkede Jord. Og det er lige haardt nok, at de skulde betale Landgilde af det Fiskevand, som omgiver Rørvig Sogn. Men denne urimelige Fordring har noget profetisk ved sig; den siger os forud, hvordan det virkelig kom til at gaa. Bønderne i Rørvig flyttede fra Byen ved Kirken ned til Fjorden, og hvad de ikke kunde høste ved at dyrke den tilsandede Jord, søgte de at vinde Erstatning for ved at bruge det Fiskevand, der omgav deres By. De fik Baade og drev Fiskeri og søgte at bjærge paa Vandet, hvad Jorden nægtede at yde dem. De 22 Gaarde har ligget i det gamle Rørvig med Østergade og Vestergade i tæt Bebyggelse indtil en Gang i 1850erne, da Jorden omsider blev udskiftet og flere af Gaardene blev udflyttede til Nørrevang og to til Søndervang. Det er mærkeligt at tænke sig, at der før Attenhundrede nogle og halvtreds ikke har været et eneste Beboelses- eller Avlshus i Nørrevang undtagen maaske et enkelt Faarehus. Mens Udskiftningen af Jorden i Nakke og Udflytningen fra Byen til Marken Syd og Nord for Nakkeby fandt Sted ved Aarhundredskiftet 1800, saa foregik Udflytningen i Rørvig først 50 Aar senere. Heri ser vi et Vidnesbyrd om, at Rørvigboerne følte sig mere knyttet til Vandet end til Jorden og ikke var særlig interesserede i at dyrke Jorden.

Hvordan det saa er gaaet med Sandflugten i de 4 Aarhundreder, siden de 3 Breve blev skrevet, derom er Overleveringen meget sparsom. Naar man fra Nykøbing

kører til Rørvig, kommer man efter at have passeret Sogneskellet, hvor Lynghuset ligger paa Nykøbingsiden, ind paa Nakke Lyng, der naar ud til Kattegat og mod Øst strækker sig næsten lige til Rørvig Kirke. Paa det yderste af Nakke Lyng ved Havet har Sandet vistnok været meget levende. Herpaa tyder Klitdannelsen i den nuværende Amtsplantage. Mellem denne og Rørvigvejen har Lyngen været meget vaad, Grundvandet staar endnu højt. Der findes flere Steder Tørvejord, men nogle Steder ligger der en Alen Flyvesand over Tørven.

Der findes mig bekendt kun en eneste skriftlig Meddelelse om, hvordan der saa ud i Rørvig Sogn ude ved Kattegat efter Sandflugten. Den findes i en tysk Fortælling af Tænkeren og Digteren Heinrich Steffens, født i Norge 1773, død som Professor i Berlin 1845. Han var en Slægtning af Grundtvig og var en kort Tid i sin Ungdom i Aaret 1792 Huslærer i Odsherred. Herfra har han saa gjort en Udflugt til Rørvig og har skildret os, hvordan der saa ud ved Rørvig Sogns Nordstrand i en tysk Fortælling: „Vielsen“, som vi af min Alder med stor Interesse læste i vor tyske Læsebog. Fortællingen handler om „Bruden fra Rørvig“ og skildrer det kendte Folkesagn (om et fremmed Krigsskib, der kaster Anker noget fra Rørvig og ved Aftenstid landsætter en Del Baade med bevæbnede Søfolk. Disse opsøger Præsten og banker ham i Nattemørket op af hans Søvn og tvinger ham til at tage sit Ornat paa og følge dem ud til Kirken. (Saavidt man ved, har der aldrig boet nogen Præst i Rørvig før 1917.) I Kirken bliver Præsten tvunget til at ægtevi en ung Officer til en skælvende, ligbleg Brud. Efter Vielsen bliver Præsten bundet for Øjnene og hører kort efter et Skud. Det er den unge Brud, der bliver skudt.)

Dette Sagn, der først blev trykt i Thieles Folkesagn I, Side 194, er, efter hvad der er oplyst for mig paa Dansk Folkemindesamling, et Vandresagn, der er vandret fra Sted til Sted og henlægges snart til Pommerns Nordkyst

og skal være foregaaet i Byen Rowe, snart til Elbens Munding, til Slesvigs Østkyst, til Anholt og til Rørvig.

H. Steffens Genfortælling af dette Sagn indledes med følgende Skildring af Naturen i Rørvig Sogn, som her gengives i Højskoleforstander Povl Hansens Oversættelse i Odsherreds Tidende for 25. Januar 1927:

Ved en smal og sandet Landsstrækning er Sjælland mod Nordvest forbunden med den yndige og frugtbare Halvø Odsherred. Denne Halvø, der næsten overalt er dækket med Landsbyer, danner — som Navnet antyder — et eget Herred. Men Nordøst for Halvøens eneste Købstad rager en Landstrækning ud i det vilde Kattegat. Denne Egn ligner slet ikke de øvrige, den er frygtelig øde og vild: Flyvesandet har fortrængt al Plantevækst; overalt bevægelige Sandhøje, hvis Sted og Form Stormen, som den kommer susende ind derude fra det vilde Hav, uafbrudt forandrer; rejste i et Øjeblik forsvinder de i det næste, men kun for i det tredje at hæve sig paany, hvor Lejlighed gives. Paa en Rejse gennem denne Egn tilbragte jeg her en Times Tid og modtog i min Sjæl et uforglemmeligt Billede af det vildeste Øde. Rejsen havde imidlertid nær bleven mig farlig nok; thi mens jeg ene red gennem den øde, sandede Egn, rejste jeg fra Havet mod Nord en frygtelig Tordenstorm. Bølgerne hævdede sig, Skyerne jog hinanden, Himlen blev mere og mere dunkel og truende; Sandet begyndte i større og større Masse at bevæge sig under Hestehovene, hævdede sig til sidst i Hvirvler og fyldte Luften. Vejen blev fuldstændig usporlig, Hesten sank for hvert Skridt dybt ned i det bløde Sand; Himmel, Jord og Hav stod i et, Stormen susede gennem Luften; Bølgerne fra det nære Hav piskede Strandbredden, Tordenen rullede i det fjærne, og næppe kunde Lynet, mat, dunkel-rødtligt trænge gennem Støvskyerne. Da brast pludselig Skyerne, og den voldsomste Tordenregn skyllede ned, den bragte Sandet til Ro, fik

Støvet til at lægge sig og lod mig uden synderligt Besvær, men dyngvaad, finde Vej ind til den lille Købstad.

Midt i denne vilde, tungsindige Egn laa i fordums Tider Landsbyen Rørvig omtrent en Fjerdingvej fra Kysten, men lidt efter lidt dækkede Flyvesandet Byen. Indbyggerne flyttede da ned til Kysten, kun Kirken, bygget paa en Høj, staar ene tilbage rundt omgiven af det tungsindige, bevægelige Øde.

— — —
Sandet har præget Rørvig i gamle Dage. Derom er der ingen Tvivl.

Er der da ikke gjort noget for at dæmpe Sandflugten?

Der findes en Forordning af 1539 fra Kong Christian III, hvorved det forbydes at „drage og slaa Halm og Tag, saa at Sandet derved drives paa Landet og fordærver megen Jord, Ager og Enge, som ligger nær ud til Stranden“. Men dette Forbud gjaldt kun Vestjylland.

Den mundtlige Overlevering fortæller, at der i det 19. Aarhundrede blev taget fat i Rørvig Sogn med at bekæmpe Sandflugten. Bøndergodset i Odsherred var Kron-gods. Og Kronens Bønder i Højby Sogn fik Ordre til at køre Ler til Rørvig for at dæmpe Sandflugten. Der blev ansat en Klitfoged i Rørvig, der skulde tage sig af Plantning og Saaning af Klittag og Marehalm. Gaardmændenes Sønner maatte som Drengene møde og hjælpe Klitfogeden med dette Arbejde. Og mange er Fortællingerne om, hvordan Drengene, naar Klitfogeden ikke saa det, stak en hel Nævefuld Frø ned i Jorden for at blive færdige paa en nem Maade. En gammel Mand viste mig en Gang, at Klittaget eller Marehalmen stod ret frodigt et Sted mellem Dybesø og Flyndersø, og fortalte mig, at der havde han for mange Aar siden anbragt en Nævefuld Frø.

Endelig traadte Staten direkte til. Den købte den nordligste Del af Nakke Gaardmænds Lynglodder, der gik ud til Kattagat, fra Nykøbing Skjel i Vest til Byskjellet

mellem Nakke By og Rørvig By i Øst samt en Del af Rørvigs Lynglodder fra Nakke Skjel og til Dybesø. Og her blev anlagt en Plantage, som er lykkedes godt trods Havets Nærhed, saa at der nu trives ikke blot Naaetræer, men ogsaa Løvtræer. Denne Plantage overgik senere til Holbæk Amt.

Ligeledes er der foretaget Beplantning af Højsand. Jagtjunker Bauditz, der en Tid ejede en Gaard i Rørvig, mente at kunne se, at der 3 Gange var plantet Træer paa og ved Højsand.

Ved Toldboden er der ogsaa smukke Plantninger, der giver Rørvig sit Præg, saa at det netop ikke gør noget sandet og øde Indtryk mer, men et grønt og frodigt Indtryk. Det øde og vilde, der slog Henrik Steffens, har nu maattet vige, efter at Menneskers Kunst har dæmpet Sandflugten, og Rørvig Sogns Natur har nu en Forening af Kraft og Ynde, der øver sin Tiltrækning paa mangfoldige.
